Original
IDO-verko

College de France

(Kolegio di Francia)

da J.M. Rodríguez

Editata dal Iberiana Ido-Societo
2025

En ica verko aparas nomi, personi, institucuri, loki, verki ed eventi qui esis tote reala, tamen malgre to, ca novelo esas fiktiva verko.

Kolekturo IBIS n-ro 1
Hispania, agosto 2025

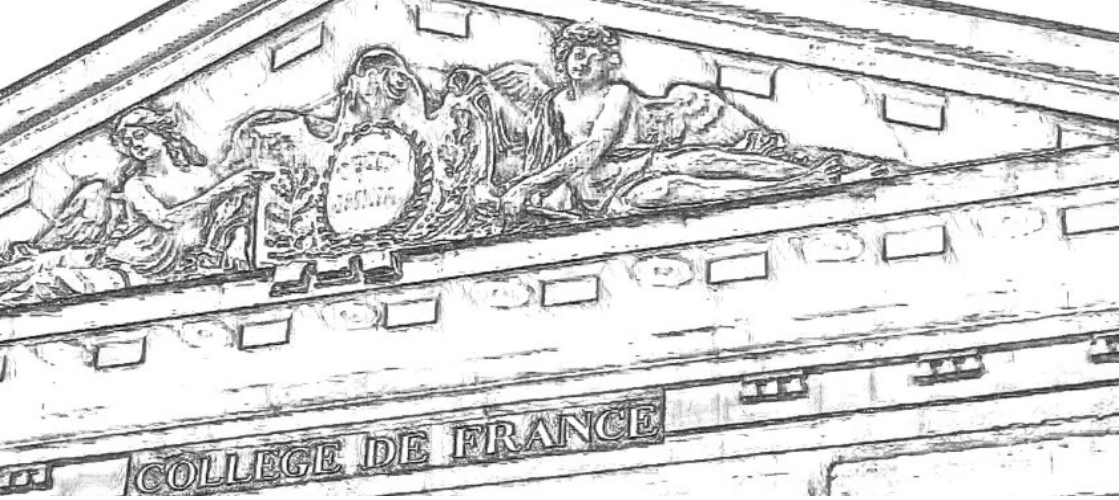

COLLEGE DE FRANCE

(Kolegio di Francia)

da J.M. Rodríguez

Editata dal Iberiana Ido-Societo
2025

COLLEGE DE FRANCE

(Kolegio di Francia)

Dedikata ad Alfonso, Antonio, Itziar e Pilar,
bon amiki parolanta la linguo dil amiki.

I
Tri Lingui

Paris, 1530.

No, no e konkluze no! Greka e hebrea esas lingui stranja, mem repugnanta, en nia religio. Ne oportas dis-konocigar la linguo dil ocideri di nia Salvinto, anke ne l'idiomo dil kredanti ye Zeus e lua cirkondanta dei che la monto Olimpo. La latina, e nur la latina, esas nia linguo. L'unika qua mustas esar docata en kristana rejii.− Pos sua diskurso, qua sonis tra la salonego, Noël Beda, doktoro pri teologio, majeste sideskis, quale se lu trovesus docoze che sua katedro en l'universitato Sorbonne en Paris.

Renkontris che la rejala palaco intelektueli del tota rejio, kun-vokita da Franciskus la 1-ma, rejo di Francia, kun la skopo

debatar pri establiso di du katedri, l'un pri hebrea e l'altra pri greka linguo en universitato od en altra supera skolo.

Ne nur pri la posibleso docar amba lingui on parolis dum la debati. Altr important afero esis decidar, se fine tala docado rezultis aprobata, qui mustus pagar al docisti. Che La Sorbonne profesori recevis sua salarii direte del pekunio livrata dal studenti, ma segun la propozo establisar tala studiuri, esus la rejala fisko qua devus pagar la docisti di ca nova katedri. Pro co li ne esus nomizita profesori, ma "rejala lektori". Rejo Franciskus mem promisis satisfacar la salarii de sua propra havaji, se ul-foye la administrantaro dil trezoro statal ne povus pagar oli. Evidentesis, do, la deziro dil monarko establisar ica studiuri.

Lore, Guidaciero Vartable staceskis. Lu esis docisto di hebrea linguo.

−*Haleluya*− lu dicis e sama-tempe levis sua manui vers imaginebla cielo che la klozita salono. −*Hozana al Mesio!*− klamis la prestijoza profesoro di hebrea linguo.

Omn asistanti astonesis dal komenco dil diskurso. Vere, ol semblis religiala festo e ne debato inter docisti. Vartable sequis:

−*Afirmas mea kolego, katedristo Beda, ke la hebrea esas linguo stranja en nia kulturo e religio. Tamen, la vorti* «*Haleluya*»,«*Hozana*» *e* «*Mesio*» *esas da ni prononcata singladie dum nia pregi a Deo, nia Kreanto. Ca vorti e mult*

altri en nia supliki, esas parto del hebrea linguo. Ultre, dicez, qua linguon nia Salvinto, ankore puero, uzis por debatar kun la sajuli che la templo di Solomon? Yes, la hebrea linguo! − lu respondis su ipsa.

−*E qua linguon Lu uzis kande, pronta expirar en la kruco, klamis a Sua Patro* «*Eli Eli lama sabactani*»*? La hebrea linguo!* −lu ri-klamis.

−*Do, kara kolegi, la hebrea e ne nur la latina esas la linguo dil kristanismo e pro co, ol meritas esar docata omnube.*

−*Amen!*− klamis Paradis, altra lektoro nomizota por docar la hebrea linguo.

Per sua kapo, un ed altra foyo, Noël Beda negis la vereso dil vorti prononcita dal docisto. Basa-voce lu afirmis, ke hebrei ocidis nia Salvinto, do, nulo perdesus se lia linguo des-aparus por sempre, escepte la vorti klamata da Iesu aparanta sur la biblo.

Lore, esis foyo por la diskurso da Jacques Toussaint, docisto di greka linguo.

−*Certe, kara kolegi*− lu komencis dicar−*Roma konstruktis sua imperio tra tota Europa, nordo di Afrika ed Avan-Azia. Yes, certe romani vinkis al feniciani, kartagani e multa germana populi. Ed ad omna li, Roma ofris sua maxim prizata trezoro, sua linguo, la latina. Ma, ank es certa, kara kolegi, ke okupita la Helenika Peninsulo, Roma inklinis su avan la greka kulturo e tale, Roma lernis la linguo dil greki, qua pose ya esus la linguo dil maxim kulturoza romani.*−

−*Kar kolegi*− lu sequis −*ka Roma ne esis la skopo di Eneyas pos livar la brulanta Troya? Ri-naskita do en Roma, la kulturo e la linguo di Grekia, oli ne des-aparis. Omni konsentas, ke l'instruktado da Aristoteles esas bazo di nia skolastika patri. Ma, ni ne obliviez altra filozofi, tale Sokrates, Platon o Zenon. Lia mesajo par-vivos nur se ni esas kapabla lektar li en lua originala linguo.*−

Ta-momente, Noël Beda ne plus povis restar silencoza. Do, lu inter-ruptis la diskurso dal docisto di greka linguo. Lu staceskis e klamis:

−*Yes, nia skolastika patri, ed inter li Thomas d'Aquino, qua skribis nur en latina linguo, la linguo dil skolatikismo, la linguo dil kulturo.*− Beda rideskis.

Toussaint, mokoze, ridetis e laute dicis.

−*Yes, skolastiki, kar kolego, li esis skolastiki. Ma, ne obliviez, ke tala vorto esas grekana di qua la signifiko esas* «*skolano*». *Videz qual importanta esas ca linguo, qua sen-dubite mustas esar docata en nia rejio se ni amas kulturo.*−

−*Absurdajo!*− refutis Noël Beda −*Greka linguo esos docata en La Sorbonne nur okazione dil greka kalendi!*−

Kelka docisti ridis la mokanta ironio dil profesoro di latina linguo.

II
Letro de Madrid

Madrid, 1526.

Amata ed Augusta Matro.

Nun, kande me perdis libereso e nur restas vivo e honoro, me volas esar sincera avan Vu e klarigar, se posible, omno quo eventis dum la lasta yari.

Me ne ambiciis la krono di imperatoro dil Santa Romana Imperio por gloriizar me ipsa, ma por pozar a Francia sur la loko quan lu meritis. Tale, che la centro dil kristana mondo e kun suficanta povo por decidar la futuro di Europa, an la Santa Patro di Roma.

Tamen, me ne savas qual mala artificachin uzis Karolus, nepo dil Duko de Hagsburg, por divenar la nova imperatoro. Malgre ico, rezignoze me konsentis lua elekto, ma me memorigis a lu, ke la rejo di Francia ne povis renuncar esar anke suvereno dil cirkumklozanta dukii, qui preske sufokis la tota rejio. Tale, Milano e Burgundia mustus trovesar sub la povo di Francia. Ma, la nova imperatoro ne respondis mea letri, lu anke ne sendis ambasadisti por diskutar pri la afero.

Pro to, me sendis mea armeo aden Milano. Ibe nur kelka centi de hispana soldati, sendita dal imperatoro, gardis l'urbo. Me siejis li. Per mea 50 kanoni me facile povabus eliminar irga defenso existanta pos la muregi dil urbo. Tamen, me ne deziris provokar masakro e pro co, me preferis siejar la soldati e la tota urbo per hungro.

Mea spioni informis, ke la soldati defensanta l'urbo Milano esis des-kontenta. Li ne recevabis sua salarii de ante kelka monati e to povus provokar balda ribelado. Ma hispani imperis requizitar la tota oro ed arjento del kirki en l'urbo por pagar la promisita salarii. Mea Augusta Matro, kad ico ne povus esar konsiderata kom peko kontre nia Santa Eklezio?

Me ri-sendis la spioni aden la siejita urbo. Li savigis a me, ke apene restis nutrivi en Milano. Do, nur esus necesa vartar kelka semani til la definitiva sub-sumiso dil urbo. Tamen, me ne savis ke altr armeo, tam nombroza kam mea soldataro, ek-iris de Germania kun la skopo helpar la siejita urbo.

Lore, eventis granda batalio. Ni, la franca trupo, devis luktar kontre du armei. L'un, la soldati arivinta de Germania, l'altra, la soldati dil siejita urbo, qui luktis brave por ek-irar ed obtenar nutrivi, e precipue drinkaji, abundanta che mea kampeyo.

Quik me kavalkis mea kavalo, ma hispan arkabuzisto pafis kontre me. Me falis ad-sur sulo. Subite, grupo de hispana soldati aparis cirkum me. Li ne savis ke me esis la rejo di Francia, ma li certe konjektis, ke me esus alta-ranga nobelo pro mea richa vestaji. Soldato klamis: −*Submisez Vu, Sinioro!* − Me respondis: − *Me esas la rejo di Francia, me povas submisar mea armeo nur avan l'imperatoro.* − Surprizita, la soldato vokis la vice-rejo di Milano, qua dum la batalio reprezentis l'imperatoro. Avan lu, me submisis mea espado e postulis respektar mea vivo segun mea alta grado.

Vinkinti en ta batalio di Pavia sendis me aden Hispania. Hik, en Madrid, me lojas che turmo. Ol ne esas karcero, nam me juas sat libereso. Imperatoro Karolus ofte vizitas me. Lu dicas, ke me esas lua fratulo. Mea vivo e mea rango esas respektata, do, me darfas voyajar cirkum Madrid dum chasado, ma sempre akompanita da hispana trupi. Plu kam un fazano ornis mea manjo-tablo pos chasala dio.

Tamen, mea Augusta Matro, ne esas chasado, nek l'urbo, nek la luxoza korto to quo impresis me. Savez, ul-die che la rejala palaco, me konocis kardinalo qua ante kelka yari establisis universitato en l'urbo Alcalá, proxime de Madrid, Lu

dicis a me, ke lu fondis ol segun la modelo dil universitato di Paris. Ma, quon me vidis en Alcalá ne povas esas komparata kun La Sorbonne. Hike, profesori e lernanti lektas texti da ancien autori, ne nur la Santa Libri o la libri da Thomas d'Aquino, mem anke olti da anciena greka filozofi e da araba saji. Segun dicis a me la Kardinalo, same on agas en Italia, ube on ne lernas nur latina linguo ma anke la greka.

Savez anke, mea kara Matro, ke l'imperatoro Karolus permisos a me ri-venar aden Francia. Me devas nur renunciar mea deziri anexar l'italiana teritorii. Me signatos akordo kun l'imperatoro, quankam pose me ne satisfacos la promiso. Me konsideras ke ne existas devo realigar to quo esas promisata dum manko di libereso.

Lore, kande me arivos aden Paris, me armizos ne-vinkebla armeo ed establisos universitato, ube omna cienci ed omn anciena lingui povos esar lernata da omni.

Respektoze, Vua filio.

Franciskus, Rejo di Francia

III
Guillaume Budé

Paris, 1529.

Kande rejo Franciskus aceptis Guillaume Budé en sua rejala palaco, lu ne mencionis detaloze sua kaptiteso en Madrid pos la batalio di Pavia. Lu anke dicis nulo pri la promisi facita por ri-obtenar sua libereso. Lu trovis vorti nur por parolar pri la universitato di Alcalá e pri la studiuri ibe docata.

Guillaume Budé esis rejala bibliotekisto. Lu konocis sat bone la labori dil kardinalo Cisneros, meceno dil universitato di Alcalá. Budé anke korespondis kun Erasmus, rektoro dil universitato di Leuven.

−*Ka nia universitato en Paris ne povus docar sama studiuri kam ta skolo en Alcalá?*− questionis la rejo.

−*Forsan*− respondis Guillaume Budé, −*ma hike studiuri pri teologio, gramatiko, muziko e retoriko esas tradicionala e, segun me konsideras, chanjar la mento dil profesori ed anke dil lernanti por introduktar nova studiuri, kom filozofio, greka o hebrea lingui, esus tro harda laboro, Vua Majesto.*− respondis Budé.

− *Ka mea povo kom rejo di Francia ne es suficanta por modifikar studiuri che universitato en mea propra rejio?* − astonesita questionis la rejo.

− *Posible, Vua Majesto. Tamen, savez ke singla universitato guvernas su ipsa, e quankam rejo esas suvereno en sua rejio, che universitato guvernas katedratisti. Tale, se rejo darfas promulgar legi en sua rejio, che lerneyi same agas nur katedratisti. Ultre, Vua Majesto savas anke, ke profesori di teologio esas nomizita dal papo ipsa, e co eventas anke hik en Paris.*− Guillaume Budé ne obliviis mencionar la povoza influo dil papo en omn universitati.

−*Nu, se me ne darfas introduktar nova studiuri, ka me povus ad-minim establisar supera skolo ube onu docus studiuri simila kam en Alcalá od en Leuven?*− questionis la rejo.

− *Komprenende yes! Ol esus rejala skolo kun lektori nomizita da Vua Majesto ipsa.*− respondis Budé.

IV
«Ex Cathedra»

Paris, 1530.

Puella, puella, puellam, puellae, puellae, puella–

Lernanti recitis koratre la deklinado latina. Tamen, katedratisto Noël Beda tote ne atencis la kantado di sua lernantaro. Lua mento trovesis altra-loke.

–Ma, pro quo la rejo volas docar greka e hebrea lingui en l'universitato? Quon lu pretendas? Se omni kapablesas komprenar lingui, irgu povus tradukar biblala texti e seque separar su del interpretado dal Eklezio qua es Una, Santa e Vera. Nur la tradukuro da Santa Hieronimus aden latina

linguo esas la lektenda texto dil biblo. O ka la rejo esas sequanto di Martin Luther?−

− Ultre, greka linguo esas plena de dei ed absurda mitologii. Ve! same facis Erasmus en Leuven. Lu prizentis sua tradukuro dil Santa Texti aden la greka e me ja trovis plu kam cent teologiala erori.−

−Dominus, domine, dominum, domini, domino, domino− recitis lernanti.

−E la hebrea? La linguo dil ocideri di nia Salvinto. La linguo dil Torá e dil Kabalo, plena de diablala konjuri. Tote ne! amba lingui mustas esar refuzata del kristanismo.−

−Roma, malgre l'invado dal barbari, sucesis salvar sua linguo. Ma nun, altra barbari deziras des-netigar l'universitato. Forsan Roma meritis tala fato pos ocidir tanta kristana martiri. Ma ti qui restis, konservis sua fido e li povis dis-konocigar la vera religio per la linguo latina. Yen l'unika linguo qua devas esar docata en l'universitato.−

−Dux, dux, ducem, ducis, duci, duce− kantis un-voce lernantaro.

− Se irgu povas tradukar la biblo segun sua volo e kompreno, kad Eklezio esus necesa? O mem, ka nova tradukuri provokus l'establisado di nova eklezii, kom ita da Luther en Wittenberg? No, la rejo devas savar, ke la vera e Santa Texti esis olti dil unesma kristani, qui esas la fundamento dil teologio. Yen la sequenda voyi por evitar peki ed erori. Ni esas faro qua

guidas kulturo e religio en Europa, e la linguo latina esas la lumo di ta faro.−

−*Manus, manus, manum, manus, manui, manu*− kantis lernanti.

−*E pro quo la rejo juste nun sucias pri ta aferi? Ka dum lua en-karcerigo en Hispania lu esis infektita ye nova lecioni en l'universitato di Alcalá? Yes, ta lecioni e precepti qui ja kontaminis anke Oxford e Leuven. Ma ico ne des-netigos Paris. Sorbonne esas ed esos sempre insulo dil vera kristana kulturo.*−

− *E se la rejo duras en sua deziri establisar greka e hebrea katedri en l'universitato, ka lu devas esar ankore rejo di kristana rejio? Onu povus pensar, ke dum sua permano en Madrid, en-karcerigita da altra rejo, lu perdis sua deala yuro esar guidero di sua populo. Forsan lu mem perdis la graco di Deo.*−

−*Res, res, rem, rei, rei, re*− lernanti finis.

Noël Beda, en sua katedro di teologio, jus decidis, ke nek hebrea nek greka lingui esas apta por esar docata en l'universitato ube lu agas kom dekano.

−*Nun plurale!*− dicis la profesoro al lernanti.

V
Universitato

Existas loki tante des-quietiganta, ke oli esis fondata por docar teologio al povra studenti, ma fine li aceptis nur la filiuli dil maxim richa familii; tante kontre-sencala, ke studenti spensis plu hori che krapuleyi kam en lerneyi; tante des-stabila, ke se docisti e studenti duktus navo, sen-dubite ol sinkus, malgre la moto dil blazono; tante mis-reputoza, ke genitori sendis ibe sua filiuli ultre obtenor diplomo, por konocar omna flanki dil vivo; tante danjeroza, ke disputo inter studenti e rejala serjenti finis kun kelka mortinti, ed esis la Eklezio ipsa, pos judikir la kazo, qua decidis qui irus ad-ciele e qui ad-inferne; tante endogamioza, ke katedri esis heredata de genitori a filii, quankam se patri esis sacerdoti, lore filii esis nomizata nevi; tante sen-efika, ke ibe onu docis parol-arto en linguo da

nulu parolata; tante nombroza, ke servanti vartis for lerneyo kun sua oreli pozita an pordi pos askoltar la lecioni, dum mastruli, la studenti, dormis plezure en lerneyo; tante koruptebla, ke la salarii dil docisti esis pagata dal genitori dil studenti, e komprenende, kom remburso, li darfis postular diplomi; tante maskulachoza, ke mulieri ne povis en-irar aden lerneyi, malgre imaji di Madoni trovesis omn-ube; tante aroganta ke, segun lego, erori ne esis trovebla ibe; tante prezuntoza, ke nul lerninda studiuri existis extere; tante ne-racionoza, ke ibe la tempo ne esis mezurata segun hori e minuti, ma segun la duro dil pregado; tante superba, ke trompado esis bone konsiderata, se ol esis efika por obtenar lo dezirata; tante eminenta, ke la povra studenti esis markizita da specala vestaji; tante venjema, ke profesori povus esar sakrifikata en la brulanta altaro dil Inquiziciono; tante ne-ordinara, ke la loko ube studenti plu intense lernis esis la dibocheyi che loko konocata kom “Prato dil Sacerdoti”.

Ta loko jacis an la sinistra rivo di Seine en Paris.

VI
La Fonduro

Paris, 1530.

En la pordi di singla lerneyo amaseskis plu multa homi kam interne. Eventis ke, ultre sua filii por studiar en universitato, genitori sendis aden Paris anke servisti kun la misiono akompanar e servar al yunuli dum lua restado en l'urbo. Ma servisti ne darfis en-irar aden la klaseyo, li restis extere.

Servisti povus esar konsiderata segun du grupi. Kelki, prefere ti qui esis kapabla lektar e skribar, pozis sua oreli an la pordi dil lerneyo por askoltar la lecioni dal katedratisti. Esis konocata la kazo di servisto en la hispan universitato di Granada, qua fine obtenis katedro di gramatiko pro la lecioni askoltita e retenita memore dum lu trovesis extere del lerneyo.

L’altra grupo preferis pasar sua tempo en karto-ludi che la koridori, ma sempre silencoze. Tamen, un matino dil yaro 1530 omna servisti, ti qui askoltis la lecioni e ti qui nur karto-ludis, esis le unesma konocar edikturo jus signatita dal rejo, qua nun esis adherigata sur la muri dil universitato en Paris.

« Por omni qui kapablesas lektar e par-komprenar, savez ke Lua Majesto la rejo Fransciskus l’unesma di Francia, di qua vivon gardez Deo dum multa yari, pos konsultir la maxim sajoza docisti ed intelektueli del rejio, e pos konocir l’opinioni di prestijoza profesori

APROBIS l’establiso di rejala kolegio en Paris, ube onu docos libere studiuri ad omna libera homi deziranta lernar. Moto dil nova kolegio esas *DOCET OMNIA*. En la komenco on establisas studiuri pri greka, hebrea e latina lingui. Omna regnati povos asistar la lerneyi. Ne esos necesa pagar pekunio e nul diplomo esos livrata al studenti.

Savez anke, ke Lua Majesto decidis ke omna kirki e skoli en l’urbo Paris mustas, se necese, cedar loki kom lerneyi, ube lecioni esos docata da lektori elektata dal rejo ipsa. Paris facos su faro di kulturo por la kristana rejii.

Ye la maxim granda glorio dil rejio e dil rejo. »

Pos tumultoza lektado dil edikto, kelka docisti dil universitato arivis, anke studenti qui jus ek-iris del lerneyi. L'avizo lore esis lektata da Noël Beda.

−*Fine la rejo decidis e vere lu mis-decidis*− lu pensis.

−*Lu ne askoltis la konsilii donita por plu-bonigar la rejio e la tota kristana mondo. «Docet Omnia» dicas la rejo. Lu volas docar omn aferi al omni, ma lu ne savas, ke to ne esas posibla. Nulu darfas, anke ne la rejo, violacar la volo di Deo. Talmaniere la romana imperio falis, kand onu apertis pordi al barbari e li obtenis la guvernado dil imperio. Forsan uldie, ne esez volata da Deo, la tota rejio falos.*−

DO-
OM-
CET
NIA

VII
«Docet Omnia»

La distingiva blazono dil nova kolegio savigis tre simpla mesajo. Ne povis dicesar tanta kozi per du unika vorti: *«Docet Omnia»*, docesas omn aferi. Pos multa yari ulu propozus adicionar la vorto *«Omnes»,* tale, docesas omn aferi ad omni. Ma, komprenende, kande la kolegio fondesis en la yaro 1530 ne omni povis acesar al kulturo.

Sur la blazono singla vorto aparis dividita segun silabi:

« DO - CET OM - NIA*»*

La moto adoptita esis preske subtila deklaro kontre l'anciena skolastiki. Antee, che la skoli onu docis nur studiuri qui posibligis aproximo a lo deala, tale teologio, lektado dil biblo o muziko. Ma humanisti propozis docar anke omn aferi qui povus esar interesanta por homi. *«Humanior Studiorum»* ulu dicis, ya studiuri qui facos ad omni plu homala e sempre kun la ideo ke omno chanjas, omno evolucionas, nulo permanadas.

Depos ta yaro, singla libro registrita che la biblioteko dil kolegio recevis stampuro kun la emblemo.

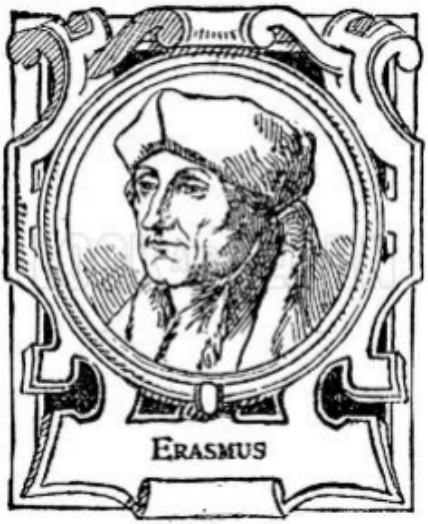

VIII
Erasmus

Leuven, 1531.

Ne pensez mea Sinioro, ke me ne sentas gratitudo pro Vua ofro duktor en Paris kolegio simila al universitato di Leuven, ube me es rektoro. Ultre, me savas, ke Vua kolegio recevas l'apogo di Lua Majesto la rejo di Francia, ed ol trovesas en urbo lumizita dal kulturo, en Paris.

Ma mea gratitudo ne povas nihiligar mea unesma ed ultima decido, durar la duktado di mea universitato hik en Leuven. Malgre ico, me favore opinionas e gratulas a Vu pro la deziro ri-docar lingui nobela, kom la hebrea e specale la greka.

Ca lasta esas fundamento dil sajeso en Europa, e quankam latino es linguo parolata en la tota kontinento, mea Sinioro, ne obliviez ke la lasta-tempe docata latino esas la ekleziala, kun povra expresado, ne la linguo eleganta ed expresiva di Ovidius, Seneca o Plutarchos. Ca lasta latino esas nun docata en Leuven e felice balde ank en Paris che Vua rejala kolegio.

Altr afero, sam importanta e konsiderinda, es ke certe me ne esus tre bone aceptata dal ekleziala povi en Francia, nam mea tradukuro dil biblo aden greka linguo, do obliviante la texti da Santa Hieronimus, ne esis tre bone recevata dal Eklezio. Segun me recente savis, mea tradukuro esas mem konsiderata pagana literaturo.

Me deziras, mea respektata Sinioro, la maxim granda suceso por la nova rejala kolegio en la docado di la tri lingui: la latina, la greka e la hebrea. Nur per ta voyi esos posibla konocar la filozofio di nia ancien autori, la beleso di lua texti e la graco dil klasika diskurso.

Vua frato en la Fido.

Erasmus

IX
Komenius

Polonia, 1630.

La Barono de Dusquenay demonstrabis sua fideleso al rejo di Francia dum plu kam 40 yari en la diplomacala servado. Yun-evante, lu parto-prenis en negociado kun angla reprezenteri por pacigar la regiono Kebekia. Lore, lu propozis permutar kun Britia kelka vilaji en Nord-Ameriko kontre perdita insuli en la Pacifika oceano, talmaniere amba rejii signatis paca konkordo. Okazione di altra negociado, ca-foye kun la hispana rejio, lu prizentis imaginiva solvuro por problemo pri suverenado che mikra insulo inter Francia e Hispania. Lu propozis distributar suvereneso segun la monato dil yaro. Tale, dum sis monati l'insulo trovesus sub franca administrado, e

l'altra sis monati sub la hispana. Ca ideo esis tre bone aceptata da amba reji, seque la franca rejo nomizis lu kom ambasadisto en la princio Saxonia.

Dum la milito dil Triadek Yari relati inter Saxonia e Francia esis bona. Do, permanado dil Barono de Dusqueney en Dresden kom franca ambasadisto signifikus, segun lu pensis, yari di politikala quieteso, dancadi e festini.

L'unesma postulo recevita dal Barono esis trovar princala yunino, se posible bela e kulturoza, por esar futura spozino di un ek la filiuli dil rejo di Francia. Ma, kande lu komencis serchar posibla kandidati, lu recevis altra urjanta mesajo. Lu mustis voyajar aden Polonia, juste al urbo Leszno, ed ibe kontaktar kun la rektoro dil universitato, ula Jan Amos Komenius. Pro ke la mesajo esis certe urjanta, lu flanke-lasis la serchado dil yunino e lu preparis omno por komencar la voyajo. Dum la venonta du semani lu lektus quiete l'informo recevita pri tala Komenius, e pro quo lu devis kontakteskar kun la docisto.

Sur la memorando recevita onu dicis, ke Komenius esis docisto qua propozabis nova metodo e procedi por l'edukado dil populo. Unesme, lu opinionis, ke edukado devus esar havigita ad omni, ne-dependante dil genro, origino, richeso o sociala klaso. Pos lektir ca unesma linei la franca ambasadisto ridis interne dil karoso.

−*Quala ideo!*− pensis laut-voce la Barono. −*Omni mustas acesar al edukado! Quo eventus do, kun la sociala klasi*

establisita da Deo ipsa? Populo laborez, sacerdoti pregez ed omna guvernal aferi esez lasata al nobeli.−

−*Se populo kapablesas lektar e skribar, lu havos propra opinioni, ed ico esus tre danjeroza por la social strukturo konstruktita da Deo. Komprenende, me ne esas kontre kulturizado dil populo, tale me opinionas ke la precipua skopo dil guvernanti esas obtenar la feliceso dil tota regnati. Tamen ico ne signifikas, ke omna homi devas esar kulturizata.* −

L'ambasadisto sequis lektar la memorando. Sequanta linei plu-lautigis lua ridego.

−*La moraviana docisto konsideras, ke edukado en lerneyi devas developar su che plezuroza medio. Lernanti devas trovar en la skolo felica medio, pro ke li mustas lernar precipue per ludi e ridi. Ridi? Ka lernar per rido?*− La ridego dil ambasadisto esis askoltata mem dal duktisto dil karoso.

Lore, la Barono memoris sua infantal evo e la vergi uzita da docisti e tutelanti. Arivis aden lua memoro frazo prononcita da un ek lua docisti:

−*Sparez vergo e l'infanto kreskos mis-fortunoze e sen kulturo.*−

−*Memorar e recitar lecioni, yen l'esenco dil edukado*− La Barono dicis a su ipsa. −*La maxim bona voyo por havar kulturoza infanti ne esas l'ilustrita libri propozita da Komenius, ma bon e flexebla vergo e sat forta flogo por rektigar pueri.* −

–*Sen-dubite lu esas revema!*– pensis l'ambasadisto kande lu par-lektis la dokumenti recevita pri Komenius.

X
«Coloquium Charitatum»

Torum (Polonia), 1645.

La propozo, quan recevabis Jan Komenius dal franca ambasadisto, ne esis l'unesma sendita da stranjera guvernerio. Kelka rejii deziris obtenar la kunlaborado e mem helpo dil moraviana docisto por ri-organizar la docala servadi. Lua opinioni e texti arivis al manui dil guvernanti, qui recevis bon-semblante la revolucionema opinioni da Komenius relate populala edukado.

Komenius lektis atencoze la mesajo dil kardinalo Richelieu, qua en-manue esabis havigita dal ambasadisto en Saxonia. La franca chef-ministro ofris a Komenius duktor ul-speca pan-sofiala skolo en Paris. Tamen, la moraviana docisto ne konsentis. Komprenende, ico ne signifikis, ke lu refuzis l'ideo establisar kultural centro en l'urbo dil lumo, tamen Komenius des-fidis al katolika korti, e lu recevabis propozo da kardinalo, do, da princo dil katolika eklezio.

Komenius memoris sua fugo de Moravia, ube lu naskis. Olim kelka europana rejii luktis pro religial aferi. Un-flanke katoliki, l'altra protestanti. Lu memoris sua urbo destruktita e sua biblioteko par-bruligita. Lore, lu fugis aden Polonia. Ibe lu organizis grupeto de cheka frati qui sequis la religiala doktrino da Jan Hans.

En Polonia lu probis realigar sua ideali di frateso inter omna nacioni. Lu konvinkis al poloniana rejo Vladislao la 4-ma organizar renkontro inter reprezenteri dil katolika, protestanta e kalvinista eklezii, sub la nomo *«Colloquium Charitatium».* Yes ya, en latina linguo, forsan la kontinental komun idiomo.

La renkontro eventis en la poloniana urbo Torun en la yaro 1645, ma nul rezulton onu konsequis. Des-fido inter membri dil kristana eklezii ed anke inter la rejii dil kontinento duris konstanta. Pos la renkontro Komenius decidis voyajar aden Suedia e pose al urbo London. Lu refuzabis duktar pan-sofiala skolo en Paris, ma lu savis, ke en la franca chef-urbo existis altra loko qua certe esus tre apta por expozar lua idearo.

XI

Pordo dil Lingui

Paris, 1656.

La franca ambasadisto en London informis tam balde kam posible al korto en Paris, ke Komenius meditis vizitar Francia. Kande l'informo arivis che kardinalo Mazarin, la olima franca chef-ministro, lu ridetis. Lu imaginis ke fine, la moraviana docisto konsentis la propozo ofrita da Richelieu kelka yari antee, duktor pan-sofiala skolo en Paris. Tamen, lu ne bezonis multa tempo por savar, quik pos l'arivo di Komenius aden Paris, ke lu decidabis ad-venar l'urbo nur por expozar diskurso che Kolegio di Francia, nulo plusa. Pose lu ri-irus aden Suedia, ibe la rejino invitabis a Komenius super-vidar ed orientizar la nova edukala sistemo dil skandinavia rejio.

–*Ne lasez ke nia diferanta religiala vido-punti provokez vua kontrea opiniono, relate nia ofro duktar pan-sofiala skolo hik en Paris*– dicis Mazarin a Komenius, qua polite konsentabis interviuvo kun la kardinalo quik pos arivar en Paris.

–*Tote ne! Lua eminento*– respondis latin-lingue Komenius. –*Quankam me ne povas obliviar ke katolika trupi expulsis omna habitanti del moraviana dukio, inter li mea familiani e mem me ipsa*– respondis Komenius defioze.

−*Ho, yes!* − respondis la chef-ministro Mazarin. −*Ma Vu devas savar, ke Francia luktis en ta milito kontre le Hagsburg, qui okupis vua lando. Moravia e Francia esis aliancani dum ta milito. Videz, ke ne omno esas religio en la europana politiko.*−

−*Yes, Vua Eminento esas justa, ma me devas konfesar ke me ne povus duktar skolo ube katolika eklezio duras guidar l'edukala sistemo. Pro co, men satisfacas l'existo dil Kolegio di Francia kun tam nombroza studiuri, ed anke pro co, me esas pronta expozar ibe diskurso.*− respondis Komenius.

Yes, pos ta tri unesma katedri pri greka, hebrea e latina lingui, altri esis adicionata al Kolegio dum la lasta yar-deki. Nun esis posibla lernar matematiko, astronomio, orientala lingui ed araba. Ibe la moraviana docisto esis pronta expresar sua penso.

Kande la kolegio anuncis balda erudita diskurso da Komenius, omna intelektueli dil urbo deziris asistar. Famo dil revolucionema docisto transpasis frontieri, e nun en Paris omni deziris askoltar lua idei pri l'edukala sistemo da lu propozita.

Tamen, la surprizo dil asistanti esis grandega, kande en la komenco dil expozuro lu dicis:

−*Quankam dum mea tota vivo me luktis, e duros luktar, por ri-novigar docado che skoli, kun la precipua skopo eliminar punisi e generaligar l'edukado, ne-dependante dil sociala klasi o dil richeso dil familii, hodie me volas parolar a vi pri altr important afero.*−

Lore, Komenius mencionis la renkontro di reprezenteri religiala en l'urbo Torun, la *«Coloquium Charitatum»*. Lu dicis, ke un ek la kauzi dil nula suceso di ta renkontro esis la linguala ne-komprenado inter parto-prenanti.

−*Yes, omn asistanti dicis konocar e komprenar la linguo latina, pro ke ol esas la komun europana linguo. Tamen, apene sucesis komprenar l'uni l'altri, nam evidente ne omni konocis sat bone ta linguo*− dicis Komenius.

−*Nuntempe lernar la linguo latina*− lu sequis −*signifikas dum, plu kam dek yari, memorar deklinadi, lernar vortal exempli, recitar memore frazi e mem kompleta libri. Ma dum ta tempo onu lernas nulo pri la gramatiko dil linguo .*−

−*Savez, ke infanti lernas sua matrala linguo per kansoni e poezii recitata che familio. Kontree, kand onu lernas la linguo latina, onu docas nur reguli e se lernanto fine ne kapablesas uzar oli sat bone, lu sufras korpala puniso. Ri-venar aden latino ne esas la solvo se onu deziras komprenar l'uni l'altri* − Ca frazon klamis Komenius en la franca linguo e pose lu sequis sua diskurso en ca linguo.

Asistanti komprenis, ke Komenius esis revolucionero ne nur relate didaktiko, ma anke pri filologiala temi.

− *Katoliki, protestanti, kalvinisti, omna ni sequas la sama texti proklamata sur la biblo. Do, omna ni konocas la naraco dil Babel-turmo. Segun la Texti, Deo, en sua sen-limita sajeso, havigas a ni du granda docuri. L'unesma, ke homo ne*

povos konstruktar ulo importanta, se ni ne havas komuna linguo. La duesma, ke kande Deo volis punisar al homi pro lua audaco staceskar turmo til cielo, Lu ne sendis plago di lokusti, nek morto, nek hungrala dii. Lu sendis a ni tre simpla ma efika puniso, la konfuzigo dil lingui.−

− Yes, la diverseso dil lingui naskita pos la latina nocis Europa, ma ni esez sincera, ri-venar aden ta linguo hodie esas ne-posibla.−

Asistanti al diskurso che la Kolegio di Francia darfis questionar pos l'expozuro dal moraviana docisto. Ulu sidita sur la lasta benko laute questionis:

− Do, quon propozas Vua Eminento?−

Komenius respondis quik.

− Studiar omno quo es komuna en la europana lingui ed adoptar ul-speca prima linguo.−

Lore, lu staceskis e kun sua manuo apogita sur la tablo Komenius klamis:

−Ka vi ne konstatas ke ico estas «table» por franci ed angli; «tabula» por italiani; «tabela» por poloniani e «tabulka» en mea matrala cheka linguo? Oli havas kom fonto la vorto «tabula». Ka ne esus posibla trovar la primitiva radiki di multa vorti ed uzar oli okazione di renkontri kun homi di altra nacioni?−

− *L'unika solvo por par-destruktar la nun existanta Babel-turmo di Europa es apertar la pordi dil europana lingui e serchar omnube nia originala fonto, la Prima Linguo* − lu dicis.

Lore, lu prenis libro kartono-bindita. Ta libro esis plena de ilustruri, quale l'altra libri da lu editita en Moravia ed en Polonia. Sur la kovrilo aparis titulo:

*«Ianua Linguarum Reserata»**

Kun la libro en-manue lu klamis:

− *Me apertis la pordi por serchar ta linguo, la Prima Linguo, ma komprenende ankore multa laboro devas esar facota.*

Pos la diskurso la libro havigita da Komenius depozesis che la biblioteko dil Kolegio di Francia, komprenende ol recevis la distingiva stampuro dil institucuro.

***** *Pordo apertita dil lingui.*

JOH. AMOS COMENII
DO- OM-
CET NIA
Ianua
Linguarum
Reserata
Rerum & Linguarum Structuram exibens ordine nativo,
(ad Leges Methodi Linguarum novissimae)
A.D. 1656

XII

Kolegio di Francia

«Kolegio dil Tri Lingui» esis l'unesma nomo dil supera skolo fondita dal rejo Franciskus la 1-ma. Lu propozis, ke studiuri ipsa esus la petri di ta konstrukturo. Komprenende lu ne parolis pri reala konstruktado, ma pri ideala stacado dil skolo.

Lua filio Henrikus la 2-ma komprenis ke, se onu deziris durigar la projeto, esus necesa konstruktar domo por la kolegio. Ultre, studiuri e studianti augmentis, do esis bezonata sat granda edifico. Til lore, eklezio ed universitato duris esar kontrea al existo dil kolegio. Do, la rejo ipsa devis serchar altra skolo ja existanta, kun la skopo lokizar ibe la «Rejala Kolegio», yen la nova nomo recevita dal supera skolo kreita dal rejo.

Esis Henrikus la 4-ma qua profitis edifico qua trovesis che placo Cambrai por establisar ibe la kolegio e la rejala biblioteko. Tamen, la rejo esis ocidita en la yaro 1610 e to endanjerigis la tota projeto. Felice, Ludovikus la 13-ma pozis l'unesma petro dil nova edifico.

Ye la fino dil 18-ma yarcento prestijoza arkitekto recevis la postulo konstruktar altr edifico plu granda, preske palaco, por la kolegio, qua nun nomesis «Kolegio di Francia». Chalgrin komencis la laboro en la yaro 1774. Hazarde, o ne, kelka yari

pose lu esus anke l'arkitekto dil Arko dil Triumfo konstruktita por gloriizar la batalii dil napoleona armei.

Yes, forsan hazardo, ma la prolonguro dil diagonala lineo dil kolegio en-iras perfekte aden l'arko. Posible Chalgrin volis savigar ad omni, ke kulturo, e ne militala konquesti, esas la vera triumfo dil populi. Multa yari pose, en 1989, on ri-kalkulis preske sama distanco existanta inter la kolegio e la napoleona arko por staceskar nova e plu moderna arko, l'Arko dil Defenso.

L'edifico dil kolegio formas kun la muzeo dil Louvre e la katedralo di Notre Dame, rektangula triangulo preske perfekta. Forsan, fido, arto e nun cienco esas la bazi di omna kulturo konstruktata da homi.

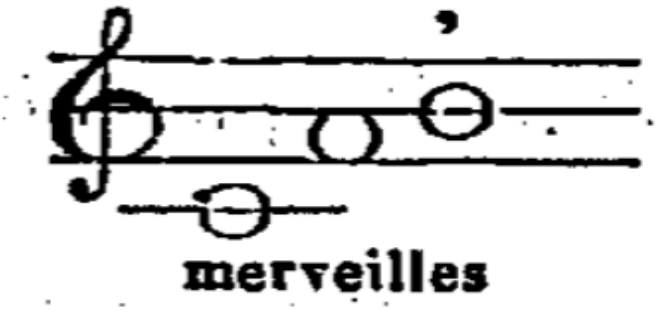

XIII

Solresol

Paris, 1862

Josephine Sudre, vidvino dil muzikisto François Sudre, staceskis avan la sarko di sua spozo.

−*Me ne savas quon facar nun.*− Elu meditis. − *Me ne savas. Altra mulieri recevas da sua spozi pos lua morto agro-peco, entraprezajo o yarala renti. Ma me jus recevis idiomo kom heredajo. Qua spozo lasas a sua vivdino idiomo? E quon onu povas facar kun idiomo?*−

Muziko sempre aparis en la vivo di François Sudre. Kande lu esis apene puero, lu asistis koncerto di piano da famoza japoniana muzikisto. Lore, lu questionis a profesoro:

−*Se me lernas la noti «do,re,mi,fa,sol,la,si» dil muzikala*

gamo, qua noti esas docata en l'orientala landi por plear piano?−

Respondo dil profesoro esis logika e simpla:

−*Ank en Japonia onu lernas «do,re,mi,fa,sol,la,si».*−

−*Do, quankam ni parolas diferanta lingui, ni lernas sama muzikala gamo*− deduktis la yuna Sudre.

Pos kelka yari lu divenis prestijoza profesoro di violino ed inventisto di nova muzikal instrumento, la «sudrofono». Ma ta dedukturo pri la «do,re,mi» gamo komuna al tota homaro sempre akompanis lu.

Sudre kombinis la sep noti dil gamo ne por kompozar simfonio, ma por krear linguo internaciona, qua balde esis konocata kom «solresol». Unesma-momente multa homi montris sua intereso pri la linguala projeto, anke la franca guvernerio, qua imaginis la posibla importanta militala valoro dil nova komunik-sistemo. Tale, la nova linguo povus esar uzata kom komunikilo inter brigadi di armeo dum milito.

Tamen, l'unesma experimenti esis deceptiva. Dum batalii explodi, pafadi e mem la vento esus problemi por par-komprenar sat bone la muzikala mesaji sendita per la nova linguo. Mokoze la ministro di defenso dicis a pariza jurnalo.

−*Ne oportas irar al batali-agro kun piano ed orkestro.*−

Ma tala repulso ne sen-kurajigis al inventisto. Lu ipsa, kun altra du lernanti dil linguo, voyajadis tra Francia e Britia por montrar al publiko l'apteso dil nova linguo.

Asistanti propozis questioni o klamis frazi, qui pose esus tradukita aden solresol da Sudre e lua lernanti per piano, violino od altra muzikal instrumento. L'invento ank esis prizentata che internacional expozi. En Paris Sudre obtenis 10.000 franki kom premio ed en Germania ora medalio.

Che Kolegio di Francia eventis debato pri la nova internaciona linguo. La filologiala departamento aceptis simpatioze la komunikilo da Sudre, quankam definitive onu konkludis, ke solresol nul-maniere esis simila al linguo propozita ante kelka yarcenti da Komenius. Efektive, la kreuro da Sudre ne esis linguo, ma komunikilo, pro ke ta sep muzikala noti povis esar substitucita da flagi, simboli o gesti.

E nun, avan la sarko di Sudre, Josephine, lua vivdino, ne savis qualmaniere afrontar la futuro dil linguo muzikala.

−*La 10.000 frankin onu par-spensis dum la voyaji por prizentar la linguo kun tua du lernanti tra Francia. E quon li facis quik pos tua morto? Nu, li ja propozis kelka modifiki di tua linguo.*− Josephine semblis reprochar a sua jus mortinta spozo.

Yes, la poka parolanti di solresol quik propozis modifikar la linguo. Evidente kand teoriala projeto realigas su, sempre aparas chanjinda gramatikal aferi.

−*E me ne povas helpar la developado dil linguo*−konfesis sekrete Josephine a sua spozo. −*Me kapablesas dicar nulo plus kam «simi» o «misi» en solresol.*−

Sudre, quankam ne gramatikisto, facis nova gramatikal deskovro, qua pos kelka yari esus tre utila por altra nova linguala projeti. Tale, linguo povas expresar kontrea ideo di singla vorto, se onu inversigas ol. Do, se «simi» en solresol signifikis «saluto», «misi» indikas «adio».

Ma nulo plusa povus esar komprenata dal vivdino di François Sudre.

XIV

Zamenhof

Varsovia, 1887.

Se Josephine Sudre recevis idiomo kom heredajo, preske simila esis la kazo dil yuna poloniana doktoro Ludovikus Zamenhof, qua pos recevir dotala pekunio savigis pri sua linguala projeto. Nu, la patro di Klara Silbernik, spozino di Zamenhof, ne pensis ke linguo povus esar utila al nova mariajo, simple eventis ke la poloniana doktoro par-spensis la mono recevita kom doto por publisar libreto kun nova projeto pri internaciona linguo. Lu nomizis l'idiomo «Lingvo Internacia», tamen pos kelka yari ol esus konocata kom «Esperanto», pro la pseudonimo uzita dal autoro.

La facileso e la gramatikal logiko dil nova linguo helpis lua rapida dis-konocigado. Anke helpis ca-skope ke «Volapük», olim important internaciona linguo vaporeskis en ta yari. Do, preske omna parolanti dil linguo kreita dal germana sacerdoto Schleyer pasis al Esperanto.

Zamenhof par-laboris sua linguo de la teoriala vido-punto dum sua yun-evo. Ma, kande Esperanto komencis esar amase skribita e parolata, aparis kelka des-facilaji e problemi relate gramatiko e vortaro. Talmaniere, kelka parolanti quik propozis modifikar la linguo. Exemple, en Hispania l'unesma parolanti, qui publisis metodo por lernar la zamenhofala linguo, propozis kelka aferi chanjinda, precipue gramatikal aferi tote ne-utila e qui certe des-faciligis la lernado di Esperanto.

Debato pri posibla modifiki esis tante intensa, ke en la yaro 1894 Zamenhof ipsa dis-konocigis sur jurnalo sua propozo chanjar la linguo. Lu promisis aprobar la modifikuri se l'abonanti dil jurnalo ube aparis la propozo, konsentis lo. Tamen, ico finale ne eventis, pro ke ek 700 lektanti apene 100 aprobis la posibla chanji. Do, Zamenhof klozis, unesma-momente definitive, la afero modifikar la linguo.

Ma ne nur che Esperanto aparis opinioni pri posibla modifiki, ank en la movemento dil linguo «Volapük» kelka parolanti propozis plu-faciligar l'idiomo. Ca-kaze sacerdoto Schleyer konsentis nula diskuto e chanjo en sua linguo. Tale volapukala parolanti guidata da Waldemar Rosenberger kreis nova versiono dil linguo kun la nomo «Idiom Neutral».

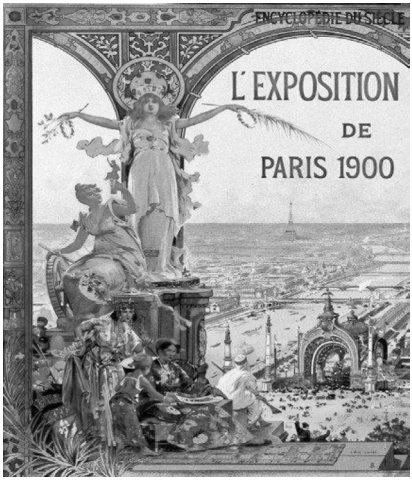

XV

L'Universal Expozo

Paris, 1900.

Eventis granda debato che franca jurnali pri la signifiko dil yaro 1900 en l'universal expozo, qua ta-yare organizesis en Paris. Omni questionis su ka l'expozo eventus dum la yarcento 19-ma o kontree dum la 20-ma. Ta diskuto povus semblar vana e mem frivola, ma la diferanta yarcenti esis apta motivo por opinionar, un-flanke ke la expozo esus la komenco di yarcento plena de inventuri e ciencala reveli; altra-flanke ke la expozo pozus definitiva fino al yarcento 19-ma, l'epoko dil nasko dil fervoyo e dil geografiala deskovri.

Parto-prenis en ca sen-importa diskuto matematikisti, historiisti e mem filozofi. Omna li konkluzis ke la yaro 1900 esis la fino dil 19-ma yarcento, ne la komenco dil 20-ma. Lore, ne-mikra decepto okuris, pro ke multa homi vidis en ta expozo, e precipue en l'anoncata generaligo dil elektro, la komenco di nova yarcento o mem di nova epoko por homaro.

Vizitis l'expozo plu kam 50 milioni de homi. Ibe pavilioni di preske 60 landi e koloniala teritorii montris sua beleso, industrio, folkloro e kulturo. Qual exotika askoltar tre diferanta lingui kand asistanti vizitis pavilion pos paviliono!

Komprenende omn ico esis pruvo dil kosmopoliteso di urbo kom Paris, qua facis su dum kelka monati di 1900 la mondo mikra-skale.

Tamen, la linguala diverseso esis granda problemo por organizanti dil expozo. La direktanta komitato sendis ad omna landi parto-prenanta detaloza memorando pri la strukturi di singla nacional paviliono: pri konstruktado, plenigenda agadi, horari e.c. Omn informi sendesis en la franca linguo, l'ofical dil expozo. Ma, kelka guvernerii retro-sendis al organizanti la memorando recevita, kun la postulo havigar l'informi ank en la nacional linguo dil parto-prenanta lando.

Organizanti recevis ta postuli indignoze. Ka la franca ne esis la linguo dil diplomaco e l'internacional relati, ultre sat konocata en la tota mondo? Tale, onu sendis kurta telegramo, inter altra al usana delegaciono, kun la texto:

“Por parto-prenar en l’universala expozo esas necesa konocar la franca linguo.”

Kom respondo l’usana delegaciono ri-sendis altra mesajo mem plu kurta:

“Pro quo?”

Denove che jurnalaro aparis diskuto, ca-foye pri l’internacioneso dil franca linguo. Kelki opinionis, ke se ulu deziris esar kulturoza e kosmopolita homo, konocado dil franca linguo esis tote necesa. Altri, precipue stranjeri, questionis su quanta regioni esis posibla vizitar en Amerika od en Azia parolante nur la franca linguo. Fine, l’expozo developis su sucesoze. Pavilioni, kom la Palaco dil Elektro e la Domo dil Lumo, pruvis, ke l’elektrala lumigado transformis komplete l’urbo, qua de lore esis, mem plu, «l’urbo dil lumo».

E relate lingui, quankam afishi e mapi che la expozeyo aparis nur en la franca linguo, onu permisis a singla paviliono lokizar afishi en sua nacional linguo, same dis-donar propagandili e broshuri en la linguo di singla stato. Ultre, dum la expozo funcionis unesma-foye tradukal servo ye dispono di stranjera vizitanti qui ne konocis la franca linguo... malgr esar kulturoza e kosmopolita homi.

Ho! quankam ol ne esis la maxim importanta parto dil programo dil universal expozo, organizesis dum ca ferio la duesma Olimpiala Ludi. Ibe, mulieri unesma-foye parto-prenis. Sen-dubite, onu povas pensar ke l’anciena tempi finis en 1900.

XVI

La Delegitaro

Paris, 1901.

E se la franca ne esas l'internaciona linguo, qua esas tala?– questionis Louis Couturat.

– *La afero, mea kara kolego, ne esas qua esas la linguo internaciona, ma quala lu esus*– respondis Leopold Leau.

Amba esis prestijoza matemakisti. Couturat studiis sat profunde logiko e la koncepto pri matematikala infinito. Leau, la funcional equacioni. L'ideo di universal linguo anke plezis li. Kom matematikisti, li opinionis, ke tal idiomo devus esar logike konstruktita.

En la yaro 1901 Couturat e Leau trovesis en salono dil Kolegio di Francia. Li diskutis pri l'argumenti dil broshuro

«Kad esas posibla universala linguo», da Leopold Leau, quan lu redaktis pos konocir la linguala problemi dum l'universal expozo.

− *Do, logiko e naturaleso, sama-tempe, esas karakteri qui devas aparar en sucesoza internaciona linguo. Savez, ke preske omna projeti existanta havas kom bazo la linguo latina*− dicis Couturat, qua ne obliviis sua simpatioza konsidero relate la linguo «Latino sine Flexione», kreita dal itala matematikisto Giuseppe Peano.

−*Me ne dubas lo*− respondis Leau −*pro ke la linguo latina esis l'unika qua, ul-maniere, sucesis, ma ne kom linguo internacional ma transnacional, kande la romana imperio falis*−.

−*Tamen, esus tre konvenanta studiar la afero de ciencala vido-punto. Do, unesme esus necesa enumerar quanta projeti di internaciona lingui existas, ad-minime ti qui havas kelka parolanti*− afirmis Leau.

− *Yes, ya! E pose selektar la maxim apta*− konkluzis Couturat.

Kom ciencisti, dum la sequanta yari amba profesori parlaboris listo di lingui internaciona existanta en ta epoko. Li trovis plu kam 60 projeti e pri omna, li facis sat ampla studio.

En la yaro 1907 che la Kolegio di Francia li establisis komisiono por selektar la maxim apta projeto. Ol nomesis *«Delegitaro por l'Adopto di Internaciona Linguo».* Ne povus

esar trovata plu bona ceno por ta renkontro kam la Kolegio di Francia, pronta studiar e docar omn aferi ed ube nul diplomo esus obtenita pos docado. Do, posibla decido dil Delegitaro relate la maxim apta internaciona linguo, se aprobita che la Kolegio di Francia, juus nul internaciona oficaleso, ma l'agnosko dil apteso di ta linguo de la linguistika vido-punto.

Couturat e Leau sorgis detaloze singla organizal afero dil Delegitaro, quankam finala decido ne povus esar adoptita da li. Tale, amba profesori sucesis trovar prestijoza grupo de homi, precipue linguisti de diversa landi e matral idiomi. Agadis kom sekretario Otto Jespersen, universitatal profesoro di linguistiko. L'organizanti dil Delegitaro kolektis dum kelka yari cento de libri e broshuri pri la maxim important projeti til nun propozita. Li recevis letri de inventinti, de defensanti ed anke de opozanti al kelka projeti.

Per tasorta materialo editesis portfolio, pose havigita ad omna membri dil Delegitaro. Kreanti dil projeti studiata esis invitata defensar sua linguo che la Kolegio di Francia, sive personale sive per reprezentanto. Projeti ne defensata esus konsiderata segun la dokumentaro par-laborita.

L'unesma expozar sua diskurso avan la Delegitaro en Paris esis Adolphe Nicolas, autoro dil linguo «Spokil». Olima volapukisto, Nicolas kreis linguo qua havis kom bazo nul altra existant idiomo.

−*La maxim granda avantajo di mea sistemo, fondita sur aprioria principi, esas ke mea linguo esas konstruktita segun*

solida studio dil legi di mnemoniko − dicis Doktoro Nicolas avan la delegiti.

−*Nu, ka vu povas savigar a ni qualmaniere Vu formis la tradukurii aden Spokil di ta vorti?*− questionis Jespersen. Seque lu dicis kelka vorti en la franca linguo.

Indignita Nicolas klamis, ke lu ne stacis avan exameno en skolo, do lu ne respondis. Evidente lu ipsa ne esis kapabla memorar en sua propra linguo la vorti propozita.

−*Yen la precipua des-avantajo di aprioria linguo*− pensis Jespersen e certe la cetera membri dil Delegitaro. −*Aprioria linguo igas necesa memorar, un pos altra, singla vorto dil dicionario, pro ke tala linguo similesas a nul idiomo ja existanta.*−

Sequanta dii, dum matinala e vesperala sesioni, reprezenteri di altra linguala projeti esis interviuvata dal delegiti. Doktoro Bollack parolis pri sua *«Langue Bleue»*; Doktoro Spitz informis pri l'avantaji di sua linguo *«Parla»*, e ton lu facis en la germana linguo, quankam l'ofical idiomo dil Delegitaro esis la franca. En la nomo di *«Idiom Neutral»* parolis Sioro Monseur, profesoro di linguistiko en Brussel, quankam dum sua diskurso lu preferis plu harde atakar *«Esperanto»* kam montrar l'apteso di sua linguo.

En la nomo dil linguo Esperanto, sen-dubite la projeto di linguo internaciona plu sucesoza til lore, parolis Louis De Beaufront, prezidero dil Franca Esperantala Asociuro. Zamenhof, autoro dil linguo, e singla esperantisto, esis tote

certa dil triumfo di ta linguo che la Delegitaro. Tamen, kelka aspekti dil idiomo ne esis tre bone aceptata dum la defenso dil linguo en la Kolegio di Francia. Omni memoris kande en la yaro 1894 Zamenhof ipsa propozis kelka modifiki, qui pose esus refuzita.

Pos kelka semani de harda diskuti Otto Jespersen diskonocigis l'unesma konsideri aprobita dal delegiti. Lu deklaris:

–*La Delegitaro ne esas pronta aceptar linguo di la aprioria tipo kontenante arbitriale selektita vorti, ma ke omni membri dil Delegitaro favoris la maxim ampla uzo di la elementi ja internacional de la naturala lingui. La elekto do restriktesas a la lingui di la grupo, di qua la maxim bone konocata reprezentanti esas Esperanto, Neutral, Novilatin ed Universal, qui povas ye multa relati konsiderar kom varianti di la sama linguala tipo.* –

Do, aprioria lingui kom Spokil, Langue Bleue, Parla ed altri ne esus elektata kom la maxim apta. Doktoro Spitz skribis en jurnalo, ke ta decido simple esis la rezulto di franca odio kontre lo germana, ed ul-speca revancho pro la milito inter Francia e Prusia dil yaro 1871. Kontree, Doktoro Bollack memorigis sua ofro aceptar irga decido dil Delegitaro e sua kompromiso lernar e propagar la linguo elektota.

XVII

L'Adopto

Paris, 1907.

Ni vinkis! Vinkas qua duras!− klamis Zamenhof kande lu konocis la decido dil Delegitaro.−*Nul linguo tote artificala povos esar elektata kom la maxim apta internaciona linguo.*−

−*Ne klamez nia vinko tante balde, kara maestro*−respondis De Beaufront. −*Totcerte la Delegitaro refuzis aprioria lingui kom Spokil, Ro o Langue Bleue, ma ni devas ankore sequar*

tre longa e harda voyo ante dicar ke Esperanto esos l'elektata linguo.−

Louis De Beaufront memoris lore sua diskurso, kande lu devis defensar la zamenhofala linguo avan la delegiti, e la inquestiva questioni quin lu devis respondar.

−*Vu ja savas, kara Maestro* − sequis De Beaufront −*ke kande me defensis Esperanto che la Kolegio di Francia onu facis a me kelka, mem multa, questioni pri la posiblesi modifikar la linguo. La Delegitaro refuzis la lingui aprioria, nam lua kreado esas tote artifical pro ke li havas kom bazo nul linguo ja existanta. Ma, onu refuzas anke, ke irga internaciona linguo havez artifical elementi, e ni ne mustas obliviar, ke Esperanto havas oli, poka ma importanta.*−

− *De Beaufront, quon tu volas dicar?* − respondis indignoze Zamenhof. −*Ka la delegiti povus elektar altra linguo kom Novilatin od Universal, qui esas parolata nur dal kreanti ipsa? Savite, ke depos la kongreso en Bolougne-sur-mer nia movemento pruvis ke Esperanto esas linguo viva e sat diskonocigata.*−

−*Estimata Ludovikus*− De Beaufront ca-foye preferis uzar plu familiala politeso, −*kuras rumoro tra la Kolegio di Francia segun qua, la Delegitaro volas elektar linguo qua havas kom fundamento natural lingui, ube ne existas artifical elementi. Memorez, ke Vu ipsa en la yaro 1894 volis modifikar la linguo. Se Esperanto esus chanjita ta sorte, me povus certigar, ke nia linguo esus la elektata.*−

− *Ne mencionez ta yaro! Me konsideras, ke 1894 esis perdita tempo por nia movemento* − dicis lamentoze Zamenhof. −*Se me propozabis tala modifiki me facis lo obligata da granda nombro de ilustra parolanti, qui deziris plu-faciligar la linguo. Me konsentas ke ul-maniere li esis justa, ma tala chanji hodie esus tote ne-konvenanta. Memorez ke ni ja havas publisita centi de metodi editita en preske omna lingui ed anke, ke existas importanta literaturo skribita en la hodiala Esperanto. Ma, se ni modifikas la linguo, ta verki, omna li, esus nur ... nulo, nur balayenda pagini.*−

Dume, che la Kolegio di Francia lingui elektebla diminutis. Onu refuzabis omna aprioria lingui, olti qui esis tote arteficala, olti qui naskis nur en la mento dil kreanti, olti qui asignis signifiko segun la volo dal autori, olti qui kreis gramatikal konstrukturi existanta en nul altra linguo. Yes ya, segun dicis Komenius kelka yarcenti antee, l'internaciona linguo esos ta qua deskovras la komuna elementi di altra lingui ja existanta.

Pos nov eskarto, che la Delegitaro nur restis du lingui: Esperanto ed Idiom Neutral. Certe *Latino sine Flexione* da Giuseppe Peano sequis tre simila konstruktado, tamen l'autoro ne povis defensar personale sua kreuro avan la Delegitaro, pro ke lu devis permanar en Torino pro laboral aferi, Do, ne esis posibla respondar omna savinda questioni pri la linguo qua simpligis l'anciena latina, e pri qua Couturat, un ek la precipua organizanti dil Delegitaro, sentis granda prizo.

Inter Esperanto ed Idiom Neutral, la Delegitaro agnoskis, ke la zamenhofala linguo ja montris sua apteso che renkontri e per sua abundanta literaturo. Kontree, Idiom Neutral, malgre existo di propra akademio, nul-tempe pruvis tanta apteso e ne havis tanta parolanti.

Tamen, delegiti konocis la diversa probi plu-naturaligar la linguo Esperanto. Olti esis modifiki, di qui skopo esis eliminar des-facilaji dil linguo. Onu ne povis obliviar, ke multa editerii e jurnali ne povis imprimar l'esperantal alfabeto. Do, Otto Jespersen komunikis interne dil Delegitaro:

−*Depos la kreado dil linguo Esperanto multa parolanti anhelis modifikar ol. En 1890 hispan esperantisti propozis chanjar ol; Zamenhof ipsa savigis al uzanti posibla modifiki e nombroz artikli en esperantal jurnali parolas pri la neceso chanjar kelka aspekti dil linguo. Ka la maxim apta internaciona linguo ne esus Esperanto, ma kun la modifiki ambicianta plu-bonigar ol?.* −

XVIII

De Beaufront

Louis de Beaufront sentis su honorizita kande Zamenhof, autoro dil linguo Esperanto, propozis a lu kom reprezentero, do anke kom defensanto, dil linguo avan la delegiti. Lu esis membro dil esperantal movemento depos l'unesma yari dil linguo en Francia e nun anke prezidero dil franca asociuro. Tale, pro ke la Delegitaro renkontris en Paris ed uzis la franca linguo kom ofical, Zamenhof konsideris, ke lu esus la maxim apta homo por ta tasko.

Zamenhof pensis, ke lua linguo recevus quik unanima aplaudo kom la maxim apta linguo. Ma ico ne eventabis til nun.

La Delegitaro esis kompozita da linguisti, profesori e diplomacisti, di qui, segun lo vidita, lua unesma decido esis refuzar la lingui tote artificala. Pro to, pos la diskurso da De Beaufront, komitatani questionis a lu pri posibla modifiki dil linguo kun la skopo eliminar tala artificalaji.

Nun, che la biblioteko dil Kolegio di Francia, cirkondata da libri e broshuri pri linguala temi, De Beaufront memoris sua harda konversado kun la kreanto di Esperanto.

− *Maestro, ka ne esus posibla aprobar apene minima modifiki dil linguo por plu-naturaligar ol?* − questionis De Beaufront.

−*Tote ne! modifiki che la linguo esis definitive obliviata en la yaro 1894.* − respondis quik Zamenhof.

De Beaufront ne volis mencionar, ke nur un yaro antee, en 1906, Zamenhof ri-konsideris kelka chanji, quankam lu ne audacis publisar oli.

Kand en la yaro 1894 Zamenhof propozis kelka modifiki al abonanti di esperantal jurnalo en Rusia, De Beaufront esis simpatioza kun ta posibla modifiki. Nun, lu pensis, ke tala chanji esus necesa se onu deziris obtenar pozitiva decido dal Delegitaro.

−*E pro quo l'obstinado dil maestro ne chanjar la linguo?*− questionis su ipsa De Beaufront en la biblioteko dil Kolegio di Francia. −*Ka lu ne dicis, ke lu konsentus irga modifiko se fine la linguo esus aceptata internacione?*−

− Nu, yen ta momento. Ultre, la posibla modifiki ne esus tro nombroza, nur le necesa por naturaligar la linguo ed eliminar artificalaji.−

Ta-momente De Beaufront sentis, ke la futuro dil lingo trovesis en sua manui. La decido dal delegiti ne esus definitiva por l'internacional adopto di Esperanto, o di irgaltra linguo, ma certe renkontro di specalisti che la Kolegio di Francia havigis grand esperi ad omna linguala movementi.

E nun omno trovesis en la manui di De Beaufront. Unflanke la konstanta negado di Zamenhof relate irga modifiko, altra-flanke la prestijoza grupo de linguisti qua opinionis, ke la maxim apta internaciona linguo esus Esperanto, ma kun ta modifiki propozita en la yaro 1894.

−Quon me povas facar?− meditis De Beaufront. *−Tala linguo esus elektata dal Delegitaro ed ultre ta linguo esus Esperanto ipsa.−*

−Me ne konsentos nomizar Esperanto ad altra linguo qua ne esez la nun existanta − ri-sonegis la vorti di Zamenhof che la mento di De Beaufront.

−Quon me devas elektar?− pensis laut-voce De Beaufront.

−Me apogos la linguo elektota kom internaciona skribis ulfoye Zamenhof. E pro quo ne lua propra linguo ma plubonigita? Tante forta esis l'editerial interesti? Quo chanjesis inter 1894 e 1907? Olim lu propozis modifikar la linguo, ma nun lu refuzas irga chanjo!− questionis su De Beaufront.

−*Me ne konsentos lo, me ne permisos lo. Irga modifikata Esperanto ne es Esperanto, dicis la Maestro.*− De Beaufront pozis sua manui sur sua kapo.

Avan blanka kayero che la biblioteko dil Kolegio di Francia, De Beaufront komencis skribar noti pri la modifikuri propozita por chanjar Esperanto.

−*Radiki plu internaciona, eliminado di kelka literi por faciligar imprimado di libri e jurnali, eskartado di artifical elementi qui des-faciligas memorizado di vorti...*−

Dum la sequanta hori la kayero plenesis. Aden la mento di De Beaufront venis nov idei, quin pose lu skribis sur la libreto. Arivis nur propozi qui devus esar debatota dal specalisti e realigota nur se oli esus utila.

Ye tarda vesperal horo omno esis pronta. Sur la kayero trovesis la precipua linei di modifikita Esperanto qua, tot-certe, esus aceptota dal delegiti kom la maxim apta internaciona linguo. Nu lu devus prizentar ol avan la Komitato. Couturat ul-foye dicis, ke la listo di lingui ne esis klozita, do esus posibla studiar altra plusa.

−*Yen linguo qua esas ne plus, kam modifikita Esperanto* − pensis De Beaufront.

−*Me ne konsentos nomizar Esperanto altra linguo kam Esperanto* − Lu ri-memoris la dicajo di Zamenhof.

−*Do, quale nomesos ca linguo?* − pensis De Beaufront.

Lu klozis la kayero, sur lua frontispico aparis blanka spaco por pozar nomo. De Beaufront prenis sua plumo.

−*Qua nomo skribar?* − Lu pensis.

Cirkundata da libri e broshuri pri filologial temi, che la silencoza biblioteko dil Kolegio di Francia, De Beaufront prenis forsan la maxim importanta foliaro ul-foye kreita pri posibla internaciona linguo. Verkis ol Komenius ante kelka yarcenti okazione di lua diskurso che la Kolegio.

Pos duacent yari la libro flaveskis, la bordi di singla pagino esis manuagita, la verko aparis tre domajita e ruptita pro multega yari de permanado che la biblioteko. Ol konservis nur parto del originala kovrilo. Ibe videblesis nur la nomo dil autoro e la komencanta litero dil unesma vorto dil titulo *"Ianua"* (Pordo). Ank esis videbla parto dil blazono dil Kolegio di Francia sur la kovrilo domajita.

Kun ta libro en sua manui De Beaufront trovis la maxim apta nomo por l'internaciona linguo.

Yes ya. Sur ta kovrilo domajita, mem rompita, pro la tempo-pasado, aparis la nomo dil linguo, forsan ante-vidata da Komenius ipsa. Ibe De Beaufront deskovris la nomo dil linguo.

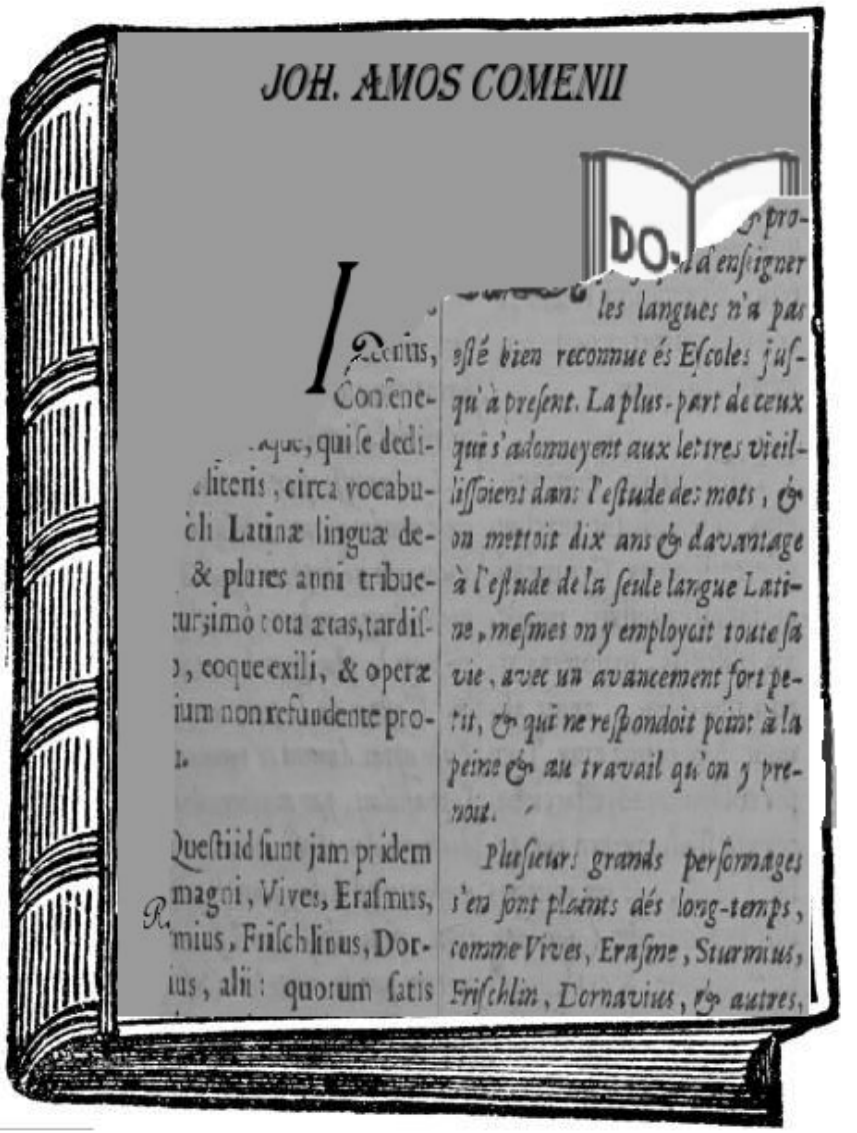

JOH. AMOS COMENII

I ...enius, Consene- ...que, qui se dedi- ...literis, circa vocabu- ...cli Latinæ linguæ de- ... & plures anni tribue- ...tur; imò tota ætas, tardis- ..., eoque exili, & operæ ...ium non refundente pro- ...

Questi id sunt jam pridem ...magni, Vives, Erasmus, ...mius, Frischlinus, Dor- ...ius, alii: quorum satis

DO... pro- ... d'enseigner les langues n'a pas esté bien reconnue és Escoles jusqu'à present. La plus-part de ceux qui s'adonneyent aux lettres vieillissoient dans l'estude des mots, & on mettoit dix ans & davantage à l'estude de la seule langue Latine, mesmes on y employoit toute sa vie, avec un avancement fort petit, & qui ne respondoit point à la peine & au travail qu'on y prenoit.

Plusieurs grands personnages s'en sont plaints dés long-temps, comme Vives, Erasme, Sturmius, Frischlin, Dornavius, & autres,

Redaktado, korektigado ed editado di ca libro ne esus posibla sen la amikala e konstanta helpo dil membri di Iberiana Ido-Societo. Ad omna li, mea gratitudo.

La autoro.

Kolekturo IBIS n-ro 1
Hispania, agosto 2025